

УДК 1.165.0

DOI <https://doi.org/10.30970/2307-1664.2019.25.14>

СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТОК УЯВЛЕНЬ ПРО САМОПІЗНАННЯ В ІСТОРІЇ ЗАХІДНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Олександр Шрагін-Кац

*Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
історико-філософський факультет,
кафедра філософії та методології пізнання
вул. Дворянська, 2, 65082, м. Одеса, Україна*

Проблема людини, її сутності й існування в матеріальному та духовному аспектах, її розвитку та призначення, її майбутнього – одна з головних проблем філософської думки. У роботі пропонується аналіз проблеми самопізнання; розглядаються зміни розуміння категорії самопізнання в різні історичні епохи, зокрема Античність, Середньовіччя, Новий Час, Просвітництво і ХХ століття на основі робіт ключових філософів; виявляється структура, підстави самопізнання та його роль і значення в житті людини. Досліджено становлення й розвиток уявлень про самопізнання в історії західної філософії. Наголошується, що потреба в самопізнанні, прагнення зрозуміти й реалізувати свою сутність і призначення – це, безсумнівно, істотний прояв духовного змісту буття людини. Пізнати себе – це включення в цілісне знання про себе всього різноманіття свого існування. Самопізнання тут розуміється як нескінченне розширення меж своєї свідомості. Самопізнання як суб'єкт-суб'єктне відношення є специфічною формою пізнавальної діяльності, яка сприяє перетворенню індивіда в індивідуальність. Самопізнання – це направленість свідомості, безперервне прагнення бути людиною. Процес самопізнання можна визначити як пізнання «Я» в особистій специфіці умов і способів реакцій на навколишній світ, характерних для «Я», в умовах здібностей, помилок і слабкостей, сил і меж власного Я. У результаті аналізу проблеми саморозвитку особистості в історичній, філософській науково-методичній літературі ми можемо відзначити, що цим питанням учені цікавилися ще в стародавні часи. І з тих часів до сьогодення простежується думка, що сам процес особистісного саморозвитку людини неможливий без самопізнання, а також самосвідомості. Автор убачає, що філософський аналіз трансформування уявлень щодо самопізнання, його цінності й факторів, які впливають на цей процес, може вказати на сучасні онтологічні підстави самопізнання як специфічний онтологічний аспект становлення людини.

Ключові слова: свідомість, самосвідомість, самопізнання, «Я-концепція», саморозуміння, ідентифікація та самоідентифікація, рефлексія.

Проблема людини, її сутності й існування в матеріальному та духовному аспектах, її розвитку і призначення, її майбутнього – одна з головних проблем філософської думки. Талановитий мислитель Лев Шестов писав: «Власне ж філософія повинна починатися там, де виникають питання про місце і призначення людини у світі, про її права й ролі у Всесвіті» [1, с. 88]. Увага філософії в сучасному світі повинна бути прикута до стану зруйнованого «середовища проживання» та долі людей, змушених жити в переломну епоху.

Актуальність дослідження полягає в тому, що, по-перше, онтологічні аспекти самопізнання та його філософські підстави загалом не були раніше предметом спеціального наукового дослідження. По-друге, сьогодні особливо актуальним є питання про можливість формування нового типу мислення, вільного від догм і стереотипів. Тут філософська проблематика, пов'язана із самопізнанням, стає на перший план.

Интерес до самопізнання, осягнення людиною свого «Я» виник у контексті осмислення проблеми відносин людини і світу, свідомості й буття. Самопізнання – початок та основа самовдосконалення, досягнення гармонійної єдності своїх цілей, мислення, світобачення й цінностей.

Мета статті полягає в дослідженні становлення й розвитку уявлень про самопізнання в історії західної філософії. Ми вбачаємо, що філософський аналіз трансформування уявлень щодо самопізнання, його цінності та факторів, які впливають на цей процес, може вказати на вже сучасні онтологічні підстави самопізнання як специфічний онтологічний аспект становлення людини.

Наукове розроблення проблеми самопізнання сягає корінням до західної традиції, яка зароджувалася в працях давньогрецьких мислителів. Заклик Сократа «Пізнай самого себе» утвердився як філософський принцип із часів античності. Філософ здійснив важливий перехід від філософії Природи до філософії Людини, яка зі своїм внутрішнім духовним світом і зовнішньою соціальною активністю стає об'єктом пізнання. Філософом був обґрунтований етичний раціоналізм, відповідно до якого знання ототожнювалися з чеснотами. Так, на думку Сократа, жодна людина не чинить зло свідомо, а робить його лише тому, що не відає про добро.

Наголошуючи на добрій природі людини, Сократ уважав самопізнання першим кроком до її виявлення, утверджуючи так природне право людини на освіту. Платон, перейнявши етичний раціоналізм Сократа, у «Діалогах» зазначав: «... знання прекрасне й має здатність керувати людиною, так що того, хто відрізняє добро й зло, ніщо вже не змусить чинити інакше, ніж велить знання, а розум спроможний допомогти людині» [4, с. 145]. Тобто Сократ, поставивши на одну сходинку поняття про добротинність і знання, розглядав розум як силу, яка скеровує поведінку особистості і є формою її моральної свободи й незалежності. Визнавши мораль продуктом роздумів, філософ остаточно утвердив раціональний підхід у пізнанні людини самої себе і світу. Платон зазначав, що діяльність душі – не пасивне сприйняття, а власна внутрішня робота, що має характер бесіди із самою собою. Розмірковуючи, душа «нічого іншого не робить, як розмовляє, питаючи сама себе, відповідаючи, стверджуючи й заперечуючи» [4, с. 162]. Як уважав Платон, у людини спочатку позитивні якості душі повністю відсутні, але в подальшому вона їх може набути завдяки застосуванню різних вправ, а також самого її прагнення до самовдосконалення. Отже, філософські погляди Платона орієнтовані на самовдосконалення та саморозвиток особистості. Отже, ми бачимо, що давньогрецькі філософи приділяли увагу самопізнанню й вважали його фактором саморозвитку людини.

Відповідно до цього підходу, вважалось, що, лише організовуючи своє життя згідно з розумом, людина здатна вести найдостойніше існування і, за закликом Піфагора, «уподібнюватися Богу в міру сил». Для Аристотеля лише таке життя могло приносити найвище задоволення, адже і для нього людина – це насамперед розум [5, с. 44]. За Анаксагором, розум – це найтонша й найчистіша річ, що володіє досконалим знанням про все та має величну силу: «І над усім, що тільки має душу, як над великим, так і над малим, возвеличується розум» [6, с. 71]. Відповідно до цих ідей, процес самопізнання мав бути спрямований на знаходження в собі божественного потенціалу. Як стверджував Цицерон, «... всякий, хто пізнає себе, передусім відчує, що володіє якоюсь божественною якістю, і вважатиме свій розум, притаманний йому, немовби священним виявом» [7, с. 181].

Тому на питання: хто ж така людина? – більшість філософів Античності відповіла: вона – це розум. Задовго до Декарта Парменід сказав, що думка й буття є одним і тим самим [6, с. 50], зводячи так універсальне буття до буття думки, чим обмежив пізнавальні

можливості людини, яка, хоча й цілеспрямована до мудрості, проте усвідомлює неможливість її досягнення.

В епоху Середньовіччя проблеми пізнання, самопізнання досліджували такі мислителі, як Аль Фарабі, Вільям Оккам, Григор Татевачі, Давид-Анахт, Дунс Скот, Іоанн Ерзинкаці, Йоан Скот Еріугена, П'єр Абеляр, Сігер Брабантський та ін. [10]. Французький філософ П'єр Абеляр надавав значення самоцінності розуму людини, а також моральним вчинкам людини. Філософ Давид Анахт відзначав прагнення до духовного піднесення, а також самовдосконалення. На його думку, знання не є самоціллю, але вони повинні слугувати моральному піднесенню людини [10]. Отже, філософи Середньовіччя пов'язували питання життєвої активності людини з її духовною спрямованістю, а також проявами волі. Кінець епохи Середньовіччя й початок нового часу охопила епоха Відродження, або Ренесансу (від французького *renaissance* – відродження). Зазначимо, що одна з характерних рис епохи Ренесансу – це гуманізм. Гуманісти Відродження створювали й розвивали свої гуманістичні ідеї, активно проповідували можливість щодо самовдосконалення людини з урахуванням залучення до культури. Проблему саморозвитку особистості в її історичному аспекті досліджувала С.М. Соколовська, яка зазначила, що для епохи Відродження характерне формування гуманістичних ідей, зокрема прагнення до гармонії фізичного, а також духовного начал. Тобто набуває великого значення ідея всебічного, а також гармонійного розвитку людини [11].

Довгий час учені розглядали самопізнання людини в більш широкому контексті проблем інстанції «Я», свідомості й самосвідомості. Установка на пізнання свідомістю самої себе була задана у філософії Нового часу французьким філософом Р. Декартом (1596–1650) у його «*cogito ergo Sum*»: «Якщо я усвідомлюю, що будь-які мої дії, в тому числі сумнів і заперечення, є проявом мислення, то я як суб'єкт мислення усвідомлюю себе існуючим». Декарт відзначав, що увага людини спрямована на те, щоб зрозуміти, «що я таке» [12]. Декарт увів уявлення про безпосередню достовірність самопізнання й самосвідомості. Те, що ми зараз називаємо свідомістю, взагалі психікою, Декарт визначав так: це «все те, що відбувається в нас так, що ми сприймаємо його безпосередньо самі собою» [12]. Так сформульований принцип безпосередності психічного, згідно з яким свідомість людини «спрямовується» на саму себе. Єдино правильним методом пізнання при цьому вважалася інтроспекція – безпосереднє сприйняття феноменів і законів власної свідомості. Таке замикання свідомості в самому собі відображало повний відрив психічного від об'єктивного буття й самої людини. З позицій принципу безпосередності вчені прагнули відповісти на питання, про те, як і що саме пізнає людина в собі самій, розмірковуючи про природу свідомості й самосвідомості. У праці «Розмова з Бурманом» він зазначав, що усвідомлювати – це насамперед означає мислити, а також рефлексувати над своїм власним мисленням. Науковець порівнював рефлексію зі здатністю людини зосереджуватися на своїх думках, а також усвідомлювати їх зміст, абстрагуючись при цьому від усього зовнішнього й тілесного.

Для епохи Просвітництва властиве розроблення програм щодо вдосконалення людини: визначається рефлексивне мислення, котре є підґрунтям самопізнання, а також саморозвитку особистості; самопізнання насамперед становить основу самовизначення в контексті діяльності особистості [11]. Відомий англійський філософ Джон Локк, котрий є одним із основних представників епохи Просвітництва, вважав, що людина насамперед пізнає навколишній світ за допомогою відчуттів саме через свій внутрішній досвід, зокрема рефлексію. Джон Локк створив своє вчення про рефлексію – здатність розуму людини до аналізу власних думок, переживань, сутність котрого полягає в тому, що саме пізнання є важливим процесом наповнення ідеями щодо подальшого її розвитку. У Філософському

енциклопедичному словнику поняття «рефлексія» трактується як «принцип людського мислення, що спрямовує його на осмислення й усвідомлення власних форм і передумов; предметний розгляд самого знання, критичний аналіз його змісту та методів пізнання; діяльність самопізнання, що розкриває внутрішню будову й специфіку духовного світу людини» [13, с. 579].

Німецький філософ Г.В. Лейбніц (1646–1716) трактував самопізнання як усвідомлення свідомістю власних змістів. Г.В. Лейбніц стверджував, що джерелом пізнання цих змістів може бути тільки розум. Як критерій істини він розглядав ясність, виразність і несуперечність знання. На думку Дж. Локка, Г.В. Лейбніца, рефлексія – це джерело знання про внутрішні дії свідомості людини. У цьому контексті самосвідомість виступає саме як засіб пізнання світу, котрий дає змогу людині усвідомити суперечності щодо навколишньої об'єктивної реальності.

Епоху Просвітництва в Україні, котра починається з 30-х років XVII ст., також називають епохою бароко. Головним об'єктом дослідження барокової філософії є досконала людина, котра втілює реальні якості, тобто те, до чого повинна прагнути кожна особа. Завершення цієї епохи відзначено появою українського мислителя, педагога, вихованця Києво-Могилянської академії Г.С. Сковороди, який велике значення надавав самопізнанню, а також саморозвитку. На його думку, життя людини треба спрямувати на самопізнання, котре він уважав важливим засобом у контексті подолання людських вад. Видатний філософ приділив особливу увагу розвитку природних задатків у людині за допомогою самовдосконалення. У працях Г.С. Сковороди трапляються такі висловлювання, як «пізнай себе», а також «зрозумій себе» [17, с. 32]. Основним принципом філософа є самопізнання. Тобто в процесі своєї життєдіяльності людина вивчає й пізнає себе. На його думку, самопізнання насамперед відрізняється від пізнання людиною світу тим, що воно можливе тільки в переживанні, а також є процесом, що саме й спонукає до саморозвитку [17].

Для епохи реформаторства (XVIII – XIX ст.) характерні реформування системи освіти й виховання, що полягало в активізації пізнавальної активності людини, а також організації самостійної роботи. Мислителі приділяли свою увагу розвитку індивідуальності особи за допомогою різних вправ, що сприяли вдосконаленню природних схильностей; забезпеченню внутрішнього гармонійного стану людини, що є самою сутністю щодо ідеї вдосконалення; навчанню людини як засобу всебічного розвитку особистості.

Основоположник німецького ідеалізму І. Кант надав нову інтерпретацію співвідношення усвідомлення зовнішнього світу й самосвідомості. Він відзначав, що свідомість людиною власного наявного буття є водночас безпосереднім усвідомленням буття інших речей, що знаходяться поза самою людиною. При цьому самосвідомість може існувати як у логічній (через зіставлення уявлень), так і в трансцендентальній рефлексіях (відбувається через установлення зв'язку уявлення з пізнавальною здатністю).

На думку німецького філософа І. Канта, самосвідомість є найважливішою особливістю, завдяки якій можлива розумова діяльність, наукове пізнання й застосування його результатів. «Я-концепцію» І. Кант розглядав так: «Я» як суб'єкт мислення, рефлексуюче «Я» і «Я» як об'єкт сприйняття і внутрішнього почуття. Перше «Я» є діючим, суб'єктивним або це екзистенціальне «Я», а друге є об'єктивним, феноменальним, категоріальним «Я», або образом «Я», поняттям «Я», «Я-концепцією» тощо. Суб'єктивне, діюче «Я» – це Его, ідентичність, яке проявляється в установках особистості, її ціннісних орієнтаціях, в особливостях індивідуального стилю життя й соціальній поведінці. Об'єктивне «Я» пов'язане із саморегуляцією, самооцінюванням, самоактуалізацією й саморозумінням.

Виявляє І. Кант і труднощі рефлексивного розуміння самопізнання. Права рефлексії виявляються обмеженими: декартівське безпосереднє знання власного існування та власної сутності замінює кантівська безпосередня даність тільки власного існування.

У першому виданні «Критики чистого розуму» дослідження суб'єктивних здібностей пізнання здійснюється шляхом рефлексії як прямого спостереження за роботою свідомості. «Я» виявляється умовою будь-якого уявлення, будь-якого мислення. Тут І. Кант стикається з труднощами рефлексії про Я: «... ми постійно обертаємося тут у колі, так як повинні вже користуватися уявленнями про нього, щоб висловити якусь думку про нього». Філософ уникає кола тем, що відмовляється вважати Я, супроводжує всі уявлення та поняття поданням або поняттям про суб'єкта. Це Я є «трансцендентальний суб'єкт будь-якої думки», чиста самосвідомість, «форма подання взагалі».

У представника німецького класичного ідеалізму І.Г. Фіхте чисте «Я» перетворюється в абсолютне «Я», яке втілює чисту діяльність. Згідно з його точкою зору, не свідомість реалізується «в» і «через» самосвідомість, а «Я» виражає саме себе, власне буття, саме «Я» вважає «не-Я». Свідомість не дана, а задана, тобто породжує себе.

Суперечливість кантівського відступу від рефлексивного розуміння самопізнання викликала спробу Фіхте знову затвердити безпосередній характер самопізнання. Він заперечує проти зведення самосвідомості до одного тільки подання «я мислю»: «... щоб мати в собі свідомість про своє мислення, ти повинен мати свідомість про себе самого».

Інший представник німецької класичної філософії – Г. Гегель – уважав проблему співвідношення свідомості й самосвідомості як процесуальність саморозгортання духу в його рефлексії про самого себе. Г. Гегель показав діалектику становлення особистості в індивідуальному розвитку. Він зазначав: «Людина за своїм безпосереднім існуванням є сама по собі дещо природне ... тільки через удосконалення свого тіла й духу, а головне, завдяки тому, що її самосвідомість розуміє себе як вільна, вона ... стає власністю самої себе» [19, с. 24].

Г. Гегель під поняттям «світ людини» розумів світ людини-особистості, що має розвинену самосвідомість [19]. Він уперше розглянув духовний світ у вигляді процесу, в безперервному русі, зміні, перетворенні, розвитку, саморозвитку. Під суб'єктом він розумів діяльний початок, внутрішній процес «самостановлення», виділяв процес самопізнання. Згідно з Г. Гегелем, «Я» позначає індивіда, однак воно має не одиничне, не приватне значення, що належить до одного-єдиного «Я», а являє собою загальну формулу, що має складну структуру, які є особистостями, суб'єктами. У цю загальну формулу підставляються приватні значення. Кожен конкретний, одиничний індивід – приватне значення формули загального «Я». Окреме «Я» («Я» цього суб'єкта) може бути визначено через свої відносини з іншими «Я». За Г. Гегелем, людина не може розумно діяти без мінімального знання самої себе. Отже, наукове вивчення самопізнання сходить до ідеалістичної філософської традиції, згідно з якою пізнання людиною себе – це пізнання станів власної свідомості.

У Західній філософії наприкінці XIX ст. та в першій чверті XX ст. набула популярності впливова течія – «філософія життя». Найвідомішими її представниками були А. Бергсон, В. Дільтей, Ф. Ніцше, З. Фрейд. У ті часи вчених мало хвилювали питання щодо об'єктивного світу й наукової істини. Вони зосереджували свою увагу на людині, а також світі людського життя. Згідно з філософськими поглядами Ф. Ніцше, вагомим значення набуває формування сильної та досконалої людини.

Важливим питанням того часу німецький філософ Ф. Ніцше вважав саме питання про «надлюдину», зокрема досконалу людину, котра володіє моральними й інтелектуальними якостями. На його думку, справжньою людиною може бути тільки та, котра проявляє

свою активність, має прагнення до самовдосконалення, а також до саморозвитку [10]. У контексті дослідження потрібно розглянути досвід видатних педагогів Західної Європи XVIII – XIX ст. в питаннях самопізнання та саморозвитку особистості. Видатні вчені Й.Г. Песталоцці, А. Дістервег приділяли велику увагу гармонійному розвитку задатків людини, які вона має від природи завдяки самодіяльності. Ідеї саморозвитку особистості досліджували філософи XIX – початку XX ст., зокрема М. Вебер, Ф. Ніцше, Й. Фіхте, З. Фрейд, А. Швейцер, К. Юнг та ін. Усесвітньо відомий німецький діяч культури А. Швейцер розглядав шляхи саморозвитку людини з урахуванням культурного аспекту. Великого значення філософ надавав формуванню морально-етичної культури особистості, життєстверджувального мислення. На його думку, це можливо завдяки створенню відповідних умов для розвитку творчих можливостей особистості.

Учені XX ст. мали прагнення бачити в людині щось нове, а також розкрити різні аспекти її життя. У цей період фактично здійснюється перехід від індустріальної до соціокультурної епохи та у зв'язку з цим проявляється значний інтерес до людини. У таких умовах спостерігається тенденція, коли людина намагається реалізувати себе в різних сферах життєдіяльності та проявляються її індивідуальні особливості. Засновником екзистенціальної філософії, де на першому місці – ідея абсолютної унікальності людини, є датський філософ С. Кіркегор. Згідно із цією філософією, людина, котра має насамперед високі духовні цінності, є найбільш здатною до виживання в екстремальних умовах у процесі своєї життєдіяльності. На його думку, особа повинна володіти розвиненою самосвідомістю. У цьому контексті самосвідомість насамперед виступає як готовність людини до самореалізації. Подібної думки дотримувався французький філософ Тейяр де Шарден, котрий зазначав, що якщо людина може рефлексувати, зокрема зосереджувати свідомість на собі, то вона безпосередньо прагне до самовдосконалення, а також саморозвитку. Інші видатні філософи – А. Камю, Ж.П. Сартр, К. Ясперс – є представниками такої течії, як персоналізм. Згідно з нею, людину розглядали також як високу духовну цінність. Як уважають автори, існування індивіда в системі суспільних відносин насамперед виключає можливість реалізації його «Я». Французький філософ А. Камю зазначав, «самосвідомість є сутністю людини» [20, с. 226].

У 30-40-ті роки XX століття М. Бердяєв описує нарцистичну людину – антипода духовної особистості, яка спрямовує свою волю до матеріальних благ. Одним словом, як правильно заявляє В. Франкл, «у кожного часу свої неврози», до яких призводять «відсутність духовного сенсу, мети життя», це «хвороба совісті, адже в пошуках сенсу людини направляє її совість» [21, с. 165]. У результаті цього особистість піддається небезпеці так званому переродженню людської свідомості в бік антисвіту тіней або образів, переродження в якість задзеркала, складене з імітацій життя.

На думку Ж. Сартра, в екзистенціалізмі людина «сама себе здійснює» й виконує, так що їй не потрібен ніхто: ні Бог (бо «якби Він й існував, то не значив би багато»), ні людина, наш ближній, тому що «ближній – це пекло» («Екзистенціалізм є гуманізм»). Природним результатом сартрівського «гуманізму» є тотальний нігілізм, дегуманізація людини.

Філософи другої половини XX ст.: Л.Н. Коган, В.А. Конєв, С.Б. Кримський, М.К. Мамардашвілі, С.С. Неретіна, М.К. Петров, М.М. Рубцов, О.П. Рудницька та ін. – приділяли свою увагу саморозвитку людини й указували на вагоме значення ролі символічних систем у становленні свідомості, а також саморозвитку особистості. Для XX ст. характерні орієнтування щодо усвідомленого саморозвитку особистості, що переважно реалізувалося в таких напрямках, як «людина – природа», «людина – релігія», «людина – суспільство», а також «людина – нація» тощо. Свідомо-вольова сутність саморозвитку

особистості реалізується завдяки її самоактивності в освітній діяльності, а також самовихованню.

Саморозвиток особистості у філософській рефлексії й соціальній практиці досліджували сучасні вчені: В.О. Лозовой та Л.М. Сідак.

Отже, потреба в самопізнанні, прагнення зрозуміти й реалізувати свою сутність і призначення – це, безсумнівно, істотний прояв духовного змісту буття людини. У цьому прагненні й полягає справжня філософія, а дійсне знання і здійснення духовно-моральних категорій у житті становлять справжню мудрість. Пізнати себе – це включення в цілісне знання про себе всього різноманіття свого існування. Самопізнання тут розуміється як нескінченне розширення меж своєї свідомості.

Самопізнання як суб'єкт-суб'єктне відношення є специфічною формою пізнавальної діяльності, яка сприяє перетворенню індивіда в індивідуальність. Самопізнання – це направленість свідомості, безперервне прагнення бути людиною. Процес самопізнання можна визначити як пізнання «Я» в особистій специфіці умов і способів реакцій на навколишній світ, характерних для «Я», в умовах здібностей, помилок і слабкостей, силах і межах власного Я.

У результаті аналізу проблеми саморозвитку особистості в історичній, філософській науково-методичній літературі ми можемо відзначити, що цим питанням учені цікавилися ще в стародавні часи.

І з тих часів до сьогодення простежується думка, що сам процес особистісного саморозвитку людини неможливий без самопізнання, а також самосвідомості. Отже, велике значення для саморозвитку особистості мають такі процеси, як пізнавальна активність, самоаналіз, саморефлексія, самовизначення, саморозуміння тощо.

Список використаної літератури

1. Шестов Л.И. Сочинения : в 2 т. Москва : Наука, 1993. 21 см. Т. 2 : Приложение к журналу «Вопросы философии» / вступ. ст., сост. и подгот. текста А.В. Ахутина. 558 с.
2. Франк С.Л. Твори. Москва, 1990. 608 с.
3. Доген. Сьобогендзо. *Тайсьо сінсю Дайдзюкьо*. Т. 82. № 2582. URL: <http://www.l.u-tokyo.ac.jp>, <http://www.shomonji.or.jp>.
4. Платон. Діалоги / пер. з давньогр. Й. Кобів, У. Головач, Дз. Коваль та ін. Київ : Основи, 1995. 395 с.
5. Арістотель. Нікомахова етика / пер. з давньогр. В. Ставнюк. Київ : «Аквілон-Плюс», 2002. 480 с.
6. Античные философы. Свидетельства, фрагменты, тексты. Киев : Издательство Киевского государственного университета им. Т.Г. Шевченка, 1955. 313 с.
7. Цицерон Марк Тулій. Про державу; Про закони; Про природу богів / пер. з латин. Володимир Литвинов. Київ : Основи, 1998. 476с.
8. Торосян В. История образования и педагогической мысли : учебник для вузов. Москва : ВЛАДОС-ПРЕСС, 2006. 351 с.
9. Сенека Луцій Аней. Моральні листи до Луцілія / пер. з латин. А. Содомори. Київ : Основи, 2005. 603 с.
10. Антология мировой философии : в 4 т. Москва : б. и., 1969. Т. 1. Ч. 1, 2 : Философия древности и средневековья. 936 с.
11. Соколовська С.М. Ретроспективний аналіз дослідження проблеми саморозвитку. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2009. № 46. С. 103–107.
12. Descartes R. *Œuvres complètes in 11 vol.* Publ. par Ch. Adam et P. Tannery. Paris : Vrin, 1996.

13. Философский энциклопедический словарь. Москва : Сов. энцикл., 1989. 815 с.
14. Чуйко В.Л. Рефлексія основоположень методологій філософії науки : монографія. Київ : Центр практич. філософії, 2000. 252 с.
15. Нерсесянц В.С. Сократ. Москва : Наука, 1977. 152 с.
16. Гердер И. Идеи к философии истории человечества. Москва : Наука, 1977. 703 с.
17. Сковорода Г. Твори : у 2 т. Київ : б. в., 1961. Т. 1 : Наркісс. Розмова про те: пізнай себе. 640 с.
18. Кант И. Сочинения : в 6 т. Москва : Наука, 1964. Т. 3. С. 373.
19. Гегель Г.В.Ф. Философия права / пер. с нем. Москва : Мысль, 1990. 524 с.
20. Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство. Москва : Политиздат, 1990. 415 с.
21. Франкл В. Человек в поисках смысла. Москва, 1996. 372 с.

ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF PERCEPTIONS ON SELF-IDENTIFICATION IN THE HISTORY OF WESTERN PHILOSOPHY

Oleksandr Shrahin-Kats

Odessa I.I. Mechnikov National University,

Faculty of History and Philosophy,

Department of Philosophy and Methodology of Cognition

Dvoryanska str., 2, 65082, Odessa, Ukraine

The problem of human, his essence and existence in material and spiritual aspects, its development and purpose, its future – one of the main problems of philosophical thought. This paper offers an analysis of the problem of self-knowledge, also changes in the understanding of the category of self-knowledge in different historical eras are considered, including Antiquity, Middle Ages, Modern Times, Enlightenment, and the Twentieth Century, based on the works of main philosophers; the structure bases of self-knowledge and its role and significance in human life are revealed. It is emphasized that the need for self-knowledge, the desire to understand and realize their essence and purpose is, undoubtedly, an essential manifestation of the spiritual meaning of being human. To know yourself is to include in the holistic knowledge of yourself the whole variety of your existence. Self-knowledge is understood here as an endless extension of the boundaries of one's consciousness. Self-knowledge as a subject-subject relation acts as a specific form of cognitive activity that promotes the transformation of the individual into an individual. Self-knowledge is an orientation of consciousness, it is a continuous desire to be human. The process of self-knowledge can be defined as the knowledge of "I" in the personal specifics of the conditions and ways of reactions to the world, characteristic of "I", in terms of abilities, mistakes and weaknesses, strengths and limits of self. As a result of the analysis of the problem of personality self-development in the historical, philosophical scientific and methodological literature, we can note that scientists have been interested in this issue in ancient times. And since then the idea that the process of self-development of a person is impossible without self-knowledge, as well as self-consciousness, is traced. The author notes that philosophical analysis of the transformation of ideas about self-knowledge, its values and factors that influence this process, can point to modern ontological bases of self-knowledge, as a specific ontological aspect of becoming human.

Key words: consciousness, self-consciousness, self-knowledge, "I-concept", self-understanding, identification and self-identification, reflection.